

NEBEEGZISTUOJANČIŲ NAMŲ SUNAIKINIMAS

PSICHOLOGINIS TRAGIZMAS D. KALINAUSKAITĖS KŪRYBOJE

Danutės Kalinauskaitės knyga *Niekada nežinai* daugiausia girinama už itin menišką teksto stilistiką: kiekvienas jo fragmentas yra rašymo pavyzdys, sužadina skaitytojų vaizduotę, emocijas, pojūčius. Literatūros kritikai nusiteikę knygos atžvilgiu itin palankiai, tačiau pačios D. Kalinauskaitės kalba Antano Vaičiulaičio premijos įteikimo iškilmėse (ir atsakymai į interviu klausimus) tarsi sudėlioja visus taškus, išdėsto jos „tekstinio absoliutizmo“ principus: nuoširdus nuoširdumas, atvira vertybių gynyba yra „niekinis dūris“ (nei pirks, nei skaitys, nei pripažins), gyvenime gali būti sentimentalus kiek nori, tekstuose – jokių būdu. Galios turi ir skaitytoją veikia žodžio magija, humoras, ypač su tamsokais atspalviais, intelektas, atsiribojimo distancija bei autoironija – ypač rašant apie visiems šventus ir brangius dalykus...

Kas tam galėtų paprieštarauti? Iš dalies D. Kalinauskaitės stiliaus savitumą sudaro žaismingo sociolektų (inteligentų, menininkų ir vadinamųjų fizinio darbo atstovų) ar net žiniasklaidos stereotipais pagrįsto kalbėjimo, priartėjančio prie kalambūrų, panaudojimas. Tačiau autorė iš viso to atsirenka tai, kas elitiniam literatūros vartotojų sluoksniui atveria ir gilesnių reikšmių, o kalambūrai ir visokie gražūs teksto mažmožiai jos tekste virsta prasmingomis metaforomis. Begalė aliuzijų, nuorodų, citatų, įvardijimų rodo ne tik autorės intelektualinį gyvybingumą, bet ir jos priklausymą tam tikrai kultūrinei grupei, angažavimąsi tam tikrų kultūrinių sluoksnių kalbėjimui („Baltų lankų“ kontekstas, *Šiaurės Atėnuose* publikuojamų esė žanro mokykla, Vilniaus universitete lituanistams būdingas lietuvių prozos tradicijos suvokimas).

Šiame straipsnyje, taikant analitinės psichologijos principus, bus mėginama įrodyti, kad knyga susilaukė netikėto pripažinimo pirmiausia dėl universalių turinio dalykų, humanistinių nuostatų, žmogiškų išgyvenimų, atskleidžiamų stilingu meniniu tekstu (kartais net perkrautu žavingomis detalėmis). Jūratė Sprindytė tikriausiai pirmoji D. Kalinauskaitės sugrįžimą į prozą susiejo su emociniu sukrėtimu praradus tėvus ir namus¹. Toliau plėtojant analizę šia linkme tenka pripažinti, kad nors D. Kalinauskaitės literatūrinėje kūryboje atsiskleidžiančio individo pasaulis yra labai sukrėstas, bet išlieka vientisas, visybiškas. Neišvengiami praradimai keičia asmenybę, tačiau ji nuolatos analizuoja vykstančias permainas, todėl įveikia sąmonės fragmentavimosi grėsmę ir atkuria psichikos integruotumą. Kaip tik ši pusiausvyros susigrąžinimo tema, vystoma labiau esė primenančiuose tekstuose, leidžia D. Kalinauskaitės knygai išsiskirti šiuolaikinėje destrukcijos persmelktoje kultūroje, – tai ir būtų galima pavadinti humanistinių nuostatų įtvirtinimu.

Šiuo požiūriu knyga yra itin autentiška ir turi vertės kaip asmens gyvenimo ir išgyvenimo strategijų liudijimas (panašiai kaip ir memuarinė karyba). Parašyta per gana trumpą laiką po artimųjų ir namų praradimo, ji kūrybiškai transformuotais literatūriniais vaizdiniais atveria visai tautai atpažįstamas bei artimas gedėjimo nuotaikas.

Knyga sudaryta iš atskirų pasakojimų – apsakymų (gal ilgesnius pasakojimus dėl temų svarumo ir siužetų išbaigtumo visgi reikėtų vadinti apysakomis?), bet dėl psichologinio vientisumo ji įgauna

¹ Gerbutavičius R. Rašytoja D. Kalinauskaitė – žodžių orkestro dirigentė // Lietuvos rytas. – 2009. – Spalio 9 d.

romano matmenis, o pasakotojos vaizdinys artimas pagrindinių veikėjų paveikslams (nors šiai figūrai mėginama uždėti vis kitokio personažo kaukę, pvz., keičiant jos lytį).

Tačiau D. Kalinauskaitės prozą būtų įdomiausia tyrinėti tarpdisciplininiu žvilgsniu, jungiant literatūros ir psichoanalizės mokslų metodus: analizuoti ne vien preciziškai sukurtą tekstą, o pasitelkti analitinę psichologiją – savotišką meninio kūrinio „archeologiją“, kuri atveria giliausius psichikos procesus, ryškėjančius autobiografinė realybe pagrįstuose, bet vaizduotės transformuotuose pasakojimuose. Jau minėti pasakotojos išgyvenimai, prilygstantys trauminei patirčiai, kuri išryškėja per pasakotojos savianalizę, galėtų būti tokios psichologiniais principais pagrįstos analizės objektas. S. Freudo (Froido) psichoanalizės ir C. G. Jungo (Jungo) analitinės psichologijos tikslai yra kiek kitokie nei literatūros mokslo, tačiau šios teorijos gali paskatinti turiningesnes literatūrinės analizės įžvalgas.

Taigi atsiribosime nuo kruopščiai nuglaistyto teksto estetinio paviršiaus ir sieksime nustatyti, ar trauminių išgyvenimų situacijoje šiaip racionalus kūrybinis procesas nesikerta su tiesioginio emocijų išliejimo būtinybe, ar žodinė kūryba nėra ypatinga materija, kuri atsirado sublimuojant niekaip kitaip neišreiškiamus išgyvenimus? Neišvengiamai susiformuotų ir bendresnis klausimas: kodėl šiuolaikinio žmogaus pasaulėžiūra ir kultūra negali įveikti mirties įvykio sukeltos traumos? Kodėl meninė kūryba neapsaugo individo nuo gedulo destruktivaus poveikio?

RAŠYMAS TRUNKA VISĄ GYVENIMĄ

Lietuvoje, kuri integruojasi į Europos kultūrinę erdvę, taip pat svarbi iniciatyva, kai plėtojami „mokymosi visą gyvenimą“ programiniai principai. Žmogus iki senatvės turi būti skatinamas dalyvauti sociumo gyvenime. Jeigu jis kurį laiką dėl tam tikrų priežasčių „buvo nuošalyje“, reikia padėti jam susiorientuoti, kokie jo gebėjimai šiandien būtų reikalingiausi, būtinas nuolatinis „peržiūrėjimas“: ką tu dar gali, kokius gebėjimus privalai atskleisti?

Kai Latvijos prezidentei Vairai Vykei-Freibergai priminė, kad jaunystėje ji yra sukūrusi apsakymą apie terorizmo aktą Maroke, ji papasakojo, jog Viktorijos koledže (ten ji buvo prancūzų klubo prezidentė) ėjo literatūrinis žurnalas ir jos paprašė prancūziškai parašyti literatūrinį darbą. Nors ten ji studijavo psichologiją, nusprendė, kad visgi įdomus pasiūlymas – bet tai buvo pirmas ir paskutinis jos meninis kūrinys. Tačiau V. Vykė-Freiberga teigia tebesididžiojanti: neseniai paskaičiusi savo tekstą suprato, kad jos stilius buvo puikus, ji būtų galėjusi tapti rašytoja, jei tik būtų stengusis. „Manau, kad būti rašytoja yra profesija, darbas, reikia labai rimtai dirbti. Bet aš susiformavau kaip molislininkė, po to kaip politikė, o tai jau yra gana daug. Visko per vieną gyvenimą padaryti neįmanoma.“¹

Žinoma, visos socialiai angažuotos programos yra bent kiek utopiškos, tačiau „mokymosi iš naujo gyventi“ ir „mokymosi iš naujo kurti“ paralelė leistų perteikti įžvalgų, susijusių su netikėto, „vėlyvo“ sugrįžimo į aukščiausiojo lygmens literatūrą reiškiniu. Iš karto būtina atsižvelgti į du dalykus: kad literatūrinę kūrybą bent iš dalies valdo (ir slopina, ir skatina) leidybos rinka ir kad šiuolaikinės publikavimo technologijos sugriauna net XX a. pabaigos kultūrinės veiklos hierarchijas.

Niekada nežinai autorė savo prieš dvidešimt metų „Pirmosios knygos“ serijoje pasirodžiusios (t. y. išleistos pagal iniciacijos į anuometinį tarybinių rašytojų luomą tvarką) knygelės *Išėjusi šviesa* perdėtai išsižada, pasišaipydama, kad dėl jos kaista žandai. Tačiau lyginant naują knygą su pirmaisiais autorės apsakymais turėtų atsiverti lyginamuoju požiūriu paranki perspektyva, leidžianti apibendrinti,

¹ Patiesa deive. – 2008. – Nr. 28. – P. 35.

kas grindžia šios autorės literatūrinius modelius, net turėtų išryškėti archetipų „branduoliai“ (nesąmoningai susiformavę kolektyviniai vaizdiniai).

Autorė tapatinasi vien su naująja knyga gal norėdama pabrėžti, kad po ilgos tylos šiandien ji rašo itin šiuolaikiškai. Tačiau kaip rašytoja, tiek metų nedalyvaudama literatūrinėje rinkoje, sugebėjo subręsti ir vėl „išmoko rašyti“ taip, kad 2009 m. jos kūryba pasirodytų verta prestižinio Rašytojų sąjungos apdovanojimo? Kaip išlaikomos ir gaivinamos vaizduotės kūrybinės galios? Rašytojos skatinimui atsiriboti nuo jos pirmosios knygos nereikėtų pasiduoti. Nors šios itin talentingos rašytojos stebuklingo sugrįžimo į literatūrą efektas ir bus išsklaidytas, siekiant parodyti moderniosios kultūros tęstinumą geriau jos kūrybą analizuoti kaip trunkančią du dešimtmečius. D. Kalinauskaitės rašymas, neabejotinai atspindintis šiandienines literatūros tendencijas (ir „giliuosius“ kultūros poslinkius), jos profesionalumas išduoda, kad ji – gal ir kitokiais kūrybinėmis formomis – vis tiek niekur nebuvo pasitraukusi, dalyvavo lietuvių literatūros procesuose.

Tie dvidešimt „nežinomųjų“ rašytojos metų prabėgo tarp literatūros profesionalų, jos vertintojų, literatūrinių vertybių formuotojų, ištariančių lemtingąjį literatūrinio kūrinio vertinimo žodį ir atrenkančių kūrinius, kurie tampa mūsų literatūros istorija. D. Kalinauskaitė taip pat yra viena iš tokių knygos pasaulio autoritetų. Galima būtų spėti, kad puikus aukštų šiandieninės literatūros standartų išmanymas ir leidyklų pretenzijų žinojimas „neleido“ jai pačiai rašyti tol, kol nesusiklostė tokia gyvenimo situacija, jog autorei rašymas tapo daugiau nei literatūrinės saviraiškos priemone – gal net į psichoterapiją panaši veikla.

Po šios prielaidos apie nebegalėjimą nerašyti norėtusi išplėtoti ankstesnę mintį apie į kūrybą leidusią grįžti aplinkybę – ypatingą literatūrinės medžiagos valdymo meistrystę. Kaip redaktorė D. Kalinauskaitė yra po kaulėlių išnarsčiusi daug kolegų rašytojų tekstų, o būdama „Baltų lankų“ leidyklos ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto redaktorė tvarkė tokius rašytojo kūrybinį mąstymą ugdančius leidinius, kaip Loretos Jakonytės *Rašytojo socialumas: lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje*. Prisimintina ir tai, kad ji dalyvavo 2005 m. tarptautiniame šiuolaikinės literatūros forume, diskusijoje *Teksto autonomija ir autoriaus pėdsakai*.

Dar reikėtų paminėti ypatingą aplinkybę: rašytoja priklausė literatūrinei kartai, sudarydama „tandemą“ su jai artima bičiule Giedra Radvilavičiūte. Atrodo, kad iš šių kolegijų (kartu studijavusių lituanistiką Vilniaus universitete) vienais gyvenimo tarpsniais daugiau reikšdavosi viena, o kitais – kita. Šį dešimtmetį kaip viena įspūdingiausių šiuolaikinės prozos rašytojų įsitvirtino G. Radvilavičiūtė.

„Anais“ debiuto laikais D. Kalinauskaitė buvo Lietuvių literatūros katedros ugdytinė ir tolesnis „rašytojavimas“ atrodė aiškus: pirmoji knyga, po to antroji, priėmimas į Rašytojų sąjungą... Toks rašytojos sugrįžimas į literatūrą (įspūdingesnis nei debiutas) tikriausiai nebūtų buvęs įmanomas pagal anų laikų logiką, vertusią nesigrežioti atgal, nepripažinusią nutrūkstančių ir ne aukštyn kylančių linijų. Režimas, planingai formavęs „priimtųjų“ cechą, pražuvo su visais tuometinių iniciacijų ritualais, bet šiais laikais meninių vertybių pardavimo rinkoje reikia išsilaikyti perprantant sparčiojo interneto greičiu besikeičiančius reikalavimus, rinkos skonius, leidyklų užgaidas.

Atrodytų, kad esant tokiam šiandieninės leidybos mastui turėtų atsirasti begalė naujų autorių. Ne tik kažkada bandęs rašyti žmogus galėtų visą gyvenimą svarstyti savo kūrybiškumo vystymo galimybes – dėl šiuolaikinių leidyklų pastangų dalyvauti literatūrinės kūrybos procesuose (ką reiškia vien sugebėjimas išradingai reklamuoti autorių taip, kad jis būtų pakreiptas „žiūrimiausiu“ rakursu) bet kurie autoriai gali bet kada lengvai „ateiti“ ar „sugrįžti“ į literatūrą, jei tik jiems priimtinas minėtas „mokymosi rašyti visą gyvenimą“ principas. Juk ir daugelio pripažintų eseistų kūryba balansuoja ant meno ribos: pakaktų pakeisti kai kurias rašymo ir publikavimo nuostatas ir tos esė jau virstų tikra literatūra.

Tačiau tenka grįžti prie minties, kad iškiliausius literatūros kūrinius nuo paprastesnių skiria tai, kad juose po simbolinėmis teksto formomis slypi gilūs asmenybės transformacijos procesai. Tokių knygų būna nedaug ir jos pripažintos dėl jų išskirtinės vertės. Tokioms neeilinėms knygoms gali būti taikomi gelminės psichologijos tyrinėjimo metodai (S. Freudas, C. G. Jungas), nes jos visada išaugusios iš autoriaus neeilinio gyvenimo, dažniausiai ir pasirinkto ne savo valia (juk žymiausių amerikiečių romanu laikomas Hermano Melville'io (Hermano Melvilio) *Moby Dikas*, kurį autorius parašė po daugelio metų plaukiojimo vargingiausiu jūreivių – banginių medžiotojų – laivu).

SAVASTIES TVIRTOVĖ – DURNAROPĖS KOKONĖLIO NAMAI

Durnaropės kokonėlis yra vienas savičiausių D. Kalinauskaitės knygos simbolių, reiškiančių psichologinę traumą išgyvenusio žmogaus silpnumą, visiško jo ego ištuštėjimą. Šios knygos kontekste jis yra jau kas kita, nei egzistencializmo literatūros „nendrė vėjyje“. Lietaus ir vėjo ištuštinta voratinkliška materija, su kuria pasakotoja tapatinasi, kai būna trumpam „išėjusi“ (kai jos savastis tarsi pakyla virš realios kūno egzistencijos), verčia itin įsigilinti į šią specifinę kenčiančio žmogaus „išėjimo iš savęs“, „išlindimo pro savo akis“ būseną.

Į priekaištus, kodėl rašanti tiek mažai (nors taip „gražiai“), autorė galėtų atsakyti: aš buvau *užsiėmusi gyvenimu*. D. Kalinauskaitė ištisus du dešimtmečius gyveno „paprastos šiuolaikinės išsilavinusios“ moters gyvenimą, o tai reiškia – ji buvo visapusiškai užimta (romantiniais moterų garbinimo laikais, kurių kartais ilgimasi, išgirstume atvirą nuostabą: o ką apskritai begali nuveikti vyresnė nei keturiasdešimties metų moteris?).

Tad reikėjo tos ypatingos mirties artumo patirties, kad asmuo, iš paskutiniųjų besistengdamas išsaugoti nesugriautą ego, tą patirtį pamėgintų aprėpti vienu iš jos transformavimo – literatūrinės kūrybos – būdų. Kūrybos procese individo išgyvenimai atrodo savaip sureikšminti, nes virsta kultūrinėmis vertybėmis. C. G. Jungo tradicijos analitinės psichologijos atstovo E. F. Edingerio (E. F. Edingerio) nuomone, meninė kūryba žmonijai turi išskirtinės reikšmės – ji teikia simbolius, leidžiančius individui išvengti tiesioginės akistatos su žmonijos patirties gelmėje slypinčiais archetipais, kuri žmogui nepakeliama, o ypač – akistata su mirties archetipu. Pastarasis yra sukaustantis valią kaip tiesioginis Medūzos žvilgsnis¹.

D. Kalinauskaitės *Niekada nežinau* pasakotoja gali pasidalyti su skaitytoju tuo užgyventu gilių išgyvenimų turtu, kurio svarbą mėginsime įžvelgti analizei pritaikydami analitinės psichologijos principus. Tai sugebėjimas išlikti dalyvaujant visose gyvenimo krizinėse situacijose (nepagydoma liga, senatvė ir mirtis, skyrybos, namų ištuštėjimas), palaikant visų tų mažutėlių, kuriuos Dievas turėtų saugoti savo saujoje, bet nebesaugo, žmogiškąją vertę ar orumą. Pasakotoja tose gniuždančiose (psichologiniu požiūriu – ribinėse) situacijose stebi ne tik aplinkinius, bet ir save pačią: ar dar esanti žmogiška, ar šiomis gniuždančiomis aplinkybėmis nepažeidžianti savo ir kitų žmogiškosios egzistencijos esmės.

Mirtis yra „didelė“ savaime – tai ankstyvą pirmosios knygelės autorės brandą patvirtina vieno iš apsakymų idėja:

Sodyba tolo, virš jos, rodės, išsiskleidė gedulo vėliava. Dulsys stengėsi nieko negalvoti, neprisiminti, bet visą kelią per kibius atvašynus, jam dingojosi, išeinantį jį lydi paukščiai, kaip švininės kulkelės

¹ Edinger E. F. Melville's Moby Dick: A Jungian Commentary (An American Nekyia). – New York: A New Directions Book, 1978. – P. 93.

*zvimbiam virš jo galvos ir krinta kažkur už upės... Ir tada brolio mirtis Dulsiui vieną vienintelę akimirką pasirodė didi, tokia didi, kad ėmė gelti panagės. Didi savaime, pati viena – be sodybos, be Verutės, be vakarykščio atsitikimo... Tarsi koks stebuklas...*¹

Pirmojoje knygelėje, parašytoje labai jaunos merginos, „vieną vienintelę akimirką“ įvyksta minėta akistata su „savaime didžios“ mirties archetipu (būtų galima atlikti atskirą analizę, parodant, kaip antra knyga tarsi išauga iš pirmosios, kaip kartojantis teminiams motyvams šis archetipas atskleidžiamas vis kitaip, prisiimama vis didesnė žmogiškoji atsakomybė). E. F. Edingeris yra pabrėžęs literatūrinės kūrybos analizei labai reikšmingą dalyką: autorius vėlesnėje kūryboje asmeniniais vaizdiniais gali mėginti perteikti tą psichologinį turinį, kurį jau atvėrė archetipiniais vaizdiniais². E. F. Edingerio įžvalga šiuo atveju paaiškina, kodėl D. Kalinauskaitė taip nuosekliai vysto mirties temą ir kodėl knyga sužavėjo skaitytojus kaip tik tais meniniais vaizdiniais, kurie pagrįsti autentiška patirtimi.

Reikia atkreipti dėmesį ir į kitą analitinės psichologijos požiūriu svarbų dalyką – kad pasakotojos ego (jos savosios vertės ir savojo reikšmingumo įsisaūmoninimą, išgyvenimo „strategijų“ pasirinkimą) nuolat atgaivina savastis (individo savastis – C. G. Jungo išskirtas esminis psichikos archetipas, pats svarbiausias, kad psichika liktų integruota). Ego išlaiko savo idealus (net jei jie tiesiogiai nedeklaruojami) tik palaikomas, nuolat gaivinamas tos, metaforiškai tariant, iš požemio prasiveržiančios savasties versmės. Mėginimas išsaugoti egzistencijos prasmę, nustatyti visa ko vertę, išlaikyti vyksmų tęstinumą – tai ir yra tikrosios *Niekada nežinai* temos. Taip pat ir teminis motyvas, šiandien išskiriantis ją iš kitų rašančiųjų, – apie ėjimą namo kaip mėginimą susigrąžinti savastį (beje, ši tema taip pat ateina iš pirmosios knygos apsakymo „Brolis parvažiavo“).

Visai ne beprasmiška gyvenimo viduryje apraudoti tą pasaulėlį, kuriuo bodėjaisi paauglystėje ir iš kurio taip troškai ištrūkti, kai jis iš tiesų praradęs bet kokią svarbą jau fragmentuojasi, išsisklaido kaip rūkas. Priešingai – didžiausia žmogiška prasmė slypi bandyme „suremti pečius“ su tėvu, kurio kaip fizinio kūno taip pat jau beveik nelikę. Tai, kas išlikę, ką įmanoma išlaikyti – pati moralinė, psichologinė galimybė pasirinkti pabuvimą su tau tėviškumo nebesuteikiančiu tėvu, kuris, pakartojant retą autorės surastą žodį, *pats savęs išigąsdinęs*.

Pasakotoja – savo šeimos, giminės duktė, lietuviškoji Antigonė. Po keturiasdešimties, nors tu dar jaunatviška, tave neišvengiamai užgriūva artimųjų mirtys. Jei kiti broliai ar seserys išsibarstę, arba jų pačių gyvenimas nesusiklostęs, nebegali išsisukti nuo prievolės „pabūti“ su išeinančiuoju. Ji ne tokia jau gudruolė *rudoji lapė* (įdomus tapatinimasis su gyvūnu, atskleidžiantis ego regresą), tad net nesuvokia, kad gali patrukti dėl prisiimtos atsakomybės paskutinei dalyvauti artimųjų gyvenimuose, likti ištikimąja stebėtoja (tokia padėtis, žinoma, teikia galimybę rašyti puikią prozą, ji tapo prielaida Izabelės Aljendės (Isabelės Allende'ės), Arundati Roy (Arundhati Roy) pasakojimams).

Tačiau menininkui, kurio savimonė itin jautri, išgyvenant artimojo išėjimą gresia gynybinio pobūdžio atsiribojimas, virtimas natūralistinio mirties proceso vojeristu (juk egzistuoja ištisas mirties verslas, jos komercija). Menininkas (ir šiaip subtilus žmogus) tokiu metu – kai galima virsti monstros, vienaip ar kitaip vartojančiu mirtį, – itin pažeidžiamas. Šio jautrumo šešėlis – egoistinis nejautrumas, kai tėvas nežino, į kurią ligoninę nusiųsta jo mirštanti duktė, nes jų ryšys „gilusis“. D. Kalinauskaitė išviešina šį šešėlinį „jautriųjų“ egoizmą.

D. Kalinauskaitės kūryboje nėra tokio aiškaus savasties atsivėrimo kaip, pvz., Broniaus Radzevičiaus (jos mėgstamo ir – drįsčiau teigti – ją veikiančio rašytojo³), nes ji gyvena dar labiau sakralumą

¹ Kalinauskaitė D. *Išėjusi šviesa*. – Vilnius: Vaga, 1987. – P. 17.

² Edinger E. P. *Melville's Moby Diek*. – P. 13.

³ Bene vienintelė tekste esanti tiesioginė kito rašytojo citata yra B. Radzevičiaus – „Žemėm aplipęs halsas“. Žr.: Kalinauskaitė D. *Niekada nežinai* – Vilnius: Baltos lankos 2008. – P. 60.

praradusioje begalės paviršinių struktūrų, laikysenų užšifravimo ir iššifravimo kultūroje, kurios iki galo neišgliaudo net semiotikos menas. B. Radzevičiaus kūryboje žmonių bendruomenė, kurioje nebėra Dievo, dar apgaubta kažko panašaus į panteistinį dieviškumą. B. Radzevičiaus *sacrum* yra daugiausia gamtos gaivalai, o D. Kalinauskaitė religinius simbolius pakeitę fetišai yra kasdieniniai, taip pat ir šiuolaikiški, daiktai (paskutinis motinos atodūsis „perduodamas“ per mobilųjį telefoną).

Tačiau nors D. Kalinauskaitė tekste pamini A. Roy *Mažmožių dievą* ir I. Aljendės *Dvasių namus*, knygas, kurios jai galėjo padėti susiformuoti panašios knygos vaizdinį, būtina pabrėžti, kad toks „mažasis“ – namų ir kasdieninės buities daiktų – pasaulis regimas jau pirmojoje jos knygoje (ir rašytojos brolio poeto Jono Kalinausko poeziją kritika taip pat vadina daiktiška). Tad D. Kalinauskaitės kūrybą reikėtų labiau susieti su lietuviškąja tradicija. Galima teigti, kad ji gana artima Birutei Pūkelevičiūtei, – atrodo, net artimesnė jai, nei, sakykime, Antanui Vaičiulaičiui, nors ji yra kaip tik jo premijos laureatė¹.

Novelė „Namo“ daug kuo lėmė šios knygos gyvavimą, ji sužadino ir autorės, ir aplinkinių viltis, kad ji gali rašyti puikią prozą, o joje patraukliausia tai, kaip rašytojos vaizduotė – kaip ir B. Pūkelevičiūtės – atgaivina smulkausias namų, gimtosios vietos detales, nesukeldama pasibodėjimo postmodernaus rašymo laikais.

Atrodo, kad už šitos knygos esama ir daugiau didžiųjų XX a. pabaigos knygų. Minėčiau D. Kalinauskaitės debiuto metu (1987) ir dešimtmetį po to Amerikoje didelio atgarsio sulaukusią Mary Pipher (Meri Pifer) *Prikelti Ofeliją*. Lietuvių autorės pasakojimas pasiekia tokio klasiško aiškumo, kaip ir paprastas M. Pipher tekstas:

Paskutinį mamos gyvenimo mėnesį praleidau greta jos ligoninėje. Jai patikdavo, kai balsiai skaitydavau ir pasakodavau visokias istorijas. Šukuodavau jai plaukus ir valydavau dantis. Maitindavau vynuogėmis, po vieną uogą. Vieną naktį, kai nuo visų vaistų jai buvo susisukusi galva, įsivaizdavau, kad ruošia spagečius dvylikai žmonių: „Paduok man tuos pomidorus. Greičiau pjaustyk svogūnus. Jie jau tuoj bus čia.“²

Apmąstydami D. Kalinauskaitės kūrybą teigtume, kad su lietuviškai katalikybei būdingu vizualiuoju daiktų adoravimu siejasi „daiktiško“ jos pasaulio *sacrum*. Tarp daiktų fetišų keistai, kaip nebenaudojami sendaikčiai, įsikomponavę Švenčiausioji Pana ar Nukryžiuotasis. Jie virtę eiliniaus niekam neberūpinčiais daiktais, kaip ir niekam nebereikalingos knygos apie meną, literatūrą. Juos kaip „kažkiek namų“ galima būtų susidėti į dėžutę nuo itališkų batų ir išsinešti, nors iš tiesų pasiimti su savimi nors kiek praeities nebėra galimybės. Nes nebėra tikėjimo – net tokio, kokį yra išlaikę tėvai, t. y. suvokiamo kaip tiesioginis ryšys su Dievu per jo vaizdinį. D. Kalinauskaitė yra daug mažesni, kur yra ta riba, už kurios intymus daiktų *sacrum* virsta buitine materija: jei tikėjimas apsiriboja tuo, ką matai ir ką jauti, „išeisi“ į daiktus: bulvių skutiklį arba... „Siemens“ telefoną.

Tačiau su ironija atmetami patys naujausi pseudometafiziniai įsivaizdavimai, kad ir siela – kaip įrašytos informacijos sluoksnis. Gyvybės buvimas ar nebuvimas tebeatpažįstamas kaip ir graikų civilizacijoje, dar išsaugojusioje juslinę prigimtį – prie visko reikia prisiliesti: pasilenkusi virš

¹ Susimąstyti, kiek D. Kalinauskaitės proza yra veikiama ankstesnės ir jai tolimesnės lietuvių literatūros tradicijos, paskatino G. Radvilavičiūtės lyginamoji išvada, padaryta apie D. Kalinauskaitės prozą (Stiliaus medžioklė, arba Kodėl Danutė Kalinauskaitė niekada nebus tokia populiari kaip kitas „Baltų lankų“ autorius Haruki Murakami? // Šiaurės Atėnai. – 2008. – Spalio 10 d. – Nr. 912). Atrodo, kad Japonijoje prozininkui galimi du keliai: tęsti puikiai atpažįstamą tradiciją arba formuoti europietiškosios kultūros įtakoję. Tuomet prozininkas gali tikėtis, kad bus skaitomas tiek Japonijoje, tiek Lietuvoje. Jeigu, kaip mano rašytojos bičiulė G. Radvilavičiūtė, D. Kalinauskaitės proza nepriskirtina „vidutinio tipinio europiečio“ skaitiniams, tai galėtų reikšti jos artimumą lietuvių prozos tradicijai.

² *Pipher M. Prikelti Ofeliją*. – Vilnius: Tyto Alba, 2007. – P 142.

nusmailėjusios motinos nosies, duktė gaudo menkiausią kvėptelėjimą – yra jis ar jau nėra.

D. Kalinauskaitės prozoje atgyja panteistinis gyvenimo gaivalingumas, jos pasakojimų veikėjų egzistencija – tai materialijų pavidalų gyvenimai (galima teigti, kad tai priešinga katalikiškajai pasaulėjautai, pagrįstai įsitikinimu, jog žmogaus psichikoje yra kažkas tokio, kas nesusiję su kūną ištinančia mirtimi). Šios autorės suvokiama transcendencija ir kuriama mistika siejasi su anapusiniu pasauliu tik tiek, kiek šis dar liečiasi su „šia“, daiktiškąja, puse. Senuose namuose jautiesi ne viena – iš tamsios kertės papučia antgamtiškas vėjas, pulsuoja kažkokia neaiški energija, o kišant ranką į surastą supelijusį rankinuką kažkas net suduoda per nagus... Nuo senų baldų ir daiktų sklinda neįprasti kvapai, senuose namuose oras – tarsi vos juntami gūšiai, – tai vis dar materija, bet kaip ir graikų – „ploniausia materija“.

D. Kalinauskaitės vidinis namų *sacrum* savaip prilygsta B. Radzevičiaus *sacrum* už namų slenksčio. Šito šventumo lemiamų individo numinozinių¹ potyrių priežastis – slėpingos galios, į kurių prigimtį nesigilina nė vienas iš abiejų autorių. Tačiau ir praėjus keliems dešimtmečiams po B. Radzevičiaus romano pasirodymo, lietuvių prozoje išlieka ypatingas žmogaus aplinkos vaizdavimas, kai materija yra sugėrusi ir spinduliuoja dvasingumą, kurį galėtume apibūdinti kaip panteistinį.

Knygos pasaulis – kuris iš tiesų yra kalbinė materija – savaip gyvybingas ir gaivalingas, nes literatūrinėmis priemonėmis puikiai imituojamas daiktiškosios realybės dinamiškumas bei įvairovė. Šitas kovos su praeities daiktais ir asmens prierašumais laikas D. Kalinauskaitės kūryboje vis dėlto reiškia dinamiką – individo ir jo pasaulio transformaciją. Kad tai originalus rašytojos kūrybinis požiūris, parodytų ir priešingi įsitikinimai: antai Solveiga Daugirdaitė yra rašiusi apie „šiukšlių materiją“ – šlamšto prigrūstus vilniečių butus ir nelemtą būtinybę jo atsikratyti kraustantis, kai tenka išmesti ne vien tik savo palikimą².

NEIŠGEDĖTAS GEDULAS

Kodėl Lietuvoje mirties išgyvenimas toks stiprus, kodėl žmonės dažnai renkasi savižudybę kaip išeitį, gal būtų galima paaiškinti tuo, jog kolektyvinėje sąmonėje nuo pokario laikų (po Antrojo pasaulinio karo) susikaupę daug neišlieto, užgniaužto skausmo.

D. Kalinauskaitės praeities gedėjimas, artėjančios, neišvengiamos visa ko pabaigos išgyvenimas taip pat artimas B. Radzevičiui, nes jos kartos pasaulėjauta dar, sakytume, genetiškai, tiesiogiai susieta su tėvų kartos jausenomis. Kai gyvenimo ratas jau apsuktas, išsisklaidant grįžtama į pradžią. Jaunystė, grožis, žydėjimas, vaisingumas ir visos gyvenimo viltys lieka praeityje – šiugždėjusį suknelių šilką pakeičia suskrudintas štapelis ir šilta flanelė. Abiem rašytojams būdingas žmogaus gyvenimo kreivės, kaip einančios žemyn, įsivaizdavimas. Žmonės suprastėja kaip asmenybės, juos įveikia progresuojančios ligos (brolis, buvęs išskirtinių talentų jaunuolis – įvardijama negailestingai mediciniškai – antros stadijos isterinis alkoholikas).

Atrodytų, kad B. Radzevičius ir D. Kalinauskaitė kaip kūrėjai tiesiogiai niekuo nebesusisiečia. Tačiau esama kažkokio suokalbio: į B. Radzevičiaus pasirinktą frazę „priešaušrio vieškeliai“ D. Kalinauskaitės tekstu atsakoma: „išėjusi šviesa“. Netiesiogiai D. Kalinauskaitės kūryboje vėl atsiveria tautos praradimai – nuo pat pokario, – suteikiama galimybė apie juos mąstyti, kalbėti. Ta galimybė iš pradžių buvo užgniaužta, o paskui tylėjimas virto tautos savisauga. B. Radzevičius apie pokario trėmimus galėjo parašyti tik tiek:

¹ Susijusių su šventumu.

² Asmeninis autorės archyvas.

Eidami senais žilvičiais apšodintu vieškeliu į rytus, pasieksim sode skandinčių Naglio sodybą – jo brolis buvo prie Smetonos aukštas valdininkas, čia netrukus bus ūkio sandėliai, kontora, kultūros namai, sporto aikštelė.¹

Tai tikriausiai jau buvo namai, kuriuos puošė ne tik arbatos servizas, bet ir knygų lentyna, kurią kiekvieną inteligentą įsigyti taip ragino V. Mykolaitis-Putinas. Iš kurgi po B. Radzevičiaus Užpelkius pasklidusios knygos, seni laikraščiai ir žurnalai, kuriuose tikrosios teisybės tebeieškojo žmonės?

Taip pat ir prisiimdama įsipareigojimą reikalauti, kad tebebūtų gerbiama menkiausio žmogelio, kuris jau visai „nurašytas“, mirtis, D. Kalinauskaitė iš visų lietuvių literatūros klasikų yra arčiausiai B. Radzevičiaus (dar minėtinas ir Balys Sruoga). Šios autorės knygoje tokio žmogaus gynimas primenant laikus, kuriais žmogus kainavo tiek pat, kiek aliumininis šaukštelis, yra ir nebaigtos istorinės bylos tęsinys. Tai ne paradoksas, kad 2009 m. proza tebemėgina išsakyti tai, ko užgniauztos gerklės negalėjo išreikti 1949 m.

Tų dar kaimiškų priemiesčio namų su šventųjų paveikslais ir namų ruoša, išsiskleidusių kaip kosmosas iš „dulkės“ iš atsivežtų daiktų lagamino, laikas jau baigėsi. Ir baigėsi ne šiaip laikas, o jų istorija (miršta senukai, bet namų jau niekas nebepaveldi). Šiuo požiūriu namų sunykimo dramos išgyvenimas tebėra ir tragiškojo Lietuvos kaimo sunaikinimo pokariu apraudojimas.

D. Kalinauskaitės knygoje sugrįžo atmintis anų laikų literatūros, kuri vaizdavo, kaip, susidorojus su „mišku“, buvo žengta į kitą etapą – buldozeriais nustumiamos pirkios. Namų išsaugojimas ar jų neišsaugojimas lietuvių sąmonėje yra virtęs egzistencinio atsilaikymo (ar neatsilaikymo) simboliu (Marcelijus Martinaitis atliko tarsi absurdišką, o iš tiesų simbolinį veiksma, kai savo trobą iš Žemaitijos perkėlė į Vilnių).

Todėl pasakotoja jaučiasi palūžusi po to, kai jai teko su bet kokia buvusių namų žyme išdildyti visą jos gyvenimą jungusią praeitį – kartu su artimaisiais ir gimtąja vieta, visu tuo pasauliu, kuris ją užaugino. D. Kalinauskaitė priklauso kartai, kuri dalyvauja savo namų sunaikinime ne dėl išorinių jėgų prievartos, todėl jaučia kaltę dėl savo „išvietinimo“ turinti prisiskirti tik pati sau. Ji, tarsi būtų išvežama į Sibirą, svarsto, kad tėvui už viską svarbesnis atrodęs peiliukas. Taip priartėjama prie Antrojo pasaulinio karo „išvietintųjų“ išgyvenimų, kai atvirai pažvelgiama į žmogaus egzistenciją kaip visišką benamystę: „Tik jau nei vakaras, nei skausmas, nei grįžimas nepatenkins“².

Niekada nežinai pasakotoją nuo nepakeliamos kaltės jausmo gelbsti tik suvokimas, kad ištuštėjusius materialiuosius namus tenka sunaikinti todėl, kad jie vis tiek nebeegzistuoja tokie, kokie buvo, tad ir nieko šventvagiško tame sunaikinime nebėra. Tau gali skambinti iš Amerikos ir patarti, kaip geriau sudaryti sandorį parduodant kotedžams reikalingos žemės lopinėlių, bet ką daryti su savo buvusiais namais, kurie tau jau virto tikru žemiškos egzistencijos efemeriškumo įsikūmėjimu?

Po artimųjų mirčių serijos atsiveria totali egzistencinė beprasmybė – jei tai, ką turėjai ir praradai, mėginsi pakeisti analogiškais dalykais, žinai, kad tai nepavyks, nes iš tiesų tu nieko negali turėti. („Kertinį nieką užgyveni prarasdamas visus privalomus prarasti dalykus [...], net jei ir vėl turi daugmaž viską: kitus artimuosius ir mylimuosius, namus ir kokį nors „kailiuką“, – prarasti [...] nebeturi ko“³.) Tragiškoje namų praradimo situacijoje nenuskamba joks viltingas atsakymas, kas žemiškuosius namus galėtų atstoti krikščioniškuoju požiūriu.

Proza – ne antropologinis tyrimas, bet ji verčia regėti socialines realijas, kurios, slypėdamos už literatūrinių vaizdinių, sužadina stiprias emocijas: šis priemiesčio lizdas, paleidęs į pasaulį kelis vaikus,

¹ Radzevičius B. Prieaušrio vieškeliai –1 dalis [trečiasis leidimas]. – Vilnius: Viltis, 1995. – P. 54.

² Nyka-Niliūrius A. Antroji elegija. <http://www.tekstai.lt>.

³ Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – P. 89.

nebegalėjo išlikti jų namais todėl, kad nedaug tedavė tokiai jų tapatybei, kokią vertė formuoti XX a. pabaigos laikais¹. Šie namai iš tiesų neatlaikė žmogaus tapatybės pervartų. Vaikai žuvo ėmęsi valstiečių palikuonims neįprasto dalyko – verslo (per svetimas kepures prarasdami galvas), pradingo išvažiuavę į kitus kraštus, net pasikeitę pavardes, kad tik verstis būtų paprasčiau, baigė savęs kaip menininko realizaciją psichiatrinėje palatoje. Kaip atidi gyvenimo stebėtoja, D. Kalinauskaitė pateikia tokių įžvalgų, kurios aiškiau už bet ką patvirtina – lietuvių tauta XXI a. pradžioje yra itin grėsmingoje situacijoje.

Tokia *nigredo* desperacija atsiveria per subtiluosius stilistikos „mažmožius“. Remiantis vien literatūrinės analizės principais, ji yra sunkiausiai aptariama iš visko, kas susiję su knyga, bet kaip tik apie traumą, apie desperaciją (ir, beje, jau vykstantį išgijimo procesą) reikia kalbėti imantis nuodugnios knygos analizės.

Trauminė patirtis aiškiausiai perteikiama novelėje „Išregistruoti vaiduoklį“: gavus rankpinigių už tėvų namus, pasakotoją užplūsta fantazijos ir vizijos, kurios reiškia sąmonės skilimą, išstinkantį individą tik ribinėse situacijose. Pasakotoja susidvejina, įžūliai dominuodamas pradeda reikštis ego (tiksliau – superego), kuris panašiose situacijose visada suniekina savastį už jos svyravimus, racionaliai mesdamas kaip labiausiai gąsdinančius argumentus krikščionybės tiesas – nieko tu su savimi nepasiimsi, nė dulkelė tau nepriklauso. Tada savastis tarsi numiršta ir pasakotojos, tarsi Ofelijos, praplaukiančios gimtųjų vietų upe, vaizdinys yra autentiškas – lemtas to krizinio psichikos susvetimėjimą: „Neišsiduodu, kaip grįšiu iš tikrųjų. Upe. [...] šįkart plauksiu mirusiųjų būdu – veidu į dugną. Ir tai bus mano paskutinė kelionė iš tėvų namų“².

Yra daug literatūros, kurioje atskleidžiama, kaip žmogaus asmenybė traumuojančiomis aplinkybėmis patiria fragmentaciją. Apie išgyvenusiųjų psichologinę traumą, realybės suvokimo pasikeitimą, jo lemiamą būdingą dvilypę sąmonės būseną, sąmonės skilimą rašė S. Freudas. C. G. Jungas, savo ruožtu tyrinėjęs, kaip tokią traumą išgyvena primityvios Afrikos kultūros, aprašė panašų dalyką: po traumos individui išlikti leidžia suskilusi sąmonė. Patyrusieji traumą kalbėjo apie „sielos praradimą“ (primityviose kultūrose ir taip buvo tikima, kad žmogus turi daug sielų). Skylanti sąmonė arba „dvilypė savastis“ saugo individo gyvybę, leisdama jam išgyventi tarsi stebint save iš šalies – kaip grimztantį į laiko sūkurį ar patiriant kitokias traumas.

Šiuo metu tikima, kad kaip tik toks psichikos fragmentacijos procesas apsaugo savimonę (jis vertinamas pozityviai) ir net turi galios aktyvinti asmens kūrybinius pradus. Tuomet asmenybė gali vėl tapti visapusiška, naujai atsiskleisti. Būtina pabrėžti šio sąmonės manevro teikiamą kūrybiškumo galimybę, nes fragmentacija nepažeidžia individo savasties šerdies³.

MIRTIES IŠGYVENIMAS IR INDIVIDO TRANSFORMACIJA

D. Kalinauskaitės kūrybai, kurią sudaro prie esė priartėjantys apsakymai, sudaryti iš dar smulkesnių miniatiūrų, taip pat labai svarbios su žmogaus amžiaus tarpsnio psichologiniais išgyvenimais susijusios būsenos. Analitinės psichologijos požiūriu *Niekada nežinai* turi nepaneigiamą vertę kaip autobiografiškas individo transformacijos dokumentas.

¹ D. Kalinauskaitės pirmojoje knygoje yra pasakojimas apie tai, kaip jaunuolis grįžęs namo prapliumpa kaltinimais, kodėl negali tapti tikra miestiečiu: „Brolis staiga įtūžta ir trenkęs krumpliais į stalą lūžinėjančiu balsu rėkia, kad tėvas jam pirkęs drabužius išaugai, kad jo mąstymas, kad jo mintys apie gyvenimą prisiūtos prie tų paltų baltais siūlais, prie tų kompleksų, juos visi mato, jis atėjo iš šitos nešvarumo, iš šito purvo kaip prasčiokas.“ Žr.: *Kalinauskaitė D. Išėjusi šviesa*. – P. 81.

² *Kalinauskaitė D. Niekada nežinai*. – P. 67.

³ *Tollefson W. B. Unique Approach of Dissociative Disorders*. www.entightenedchoices.com/2002_10.htm.

Jaunystėje galima tik nujausti, kokias dramas išgyvena artimieji, pavyzdžiui, vyresnysis brolis. Jau pirmosios knygos pasakotoja įžvelgia, kad priemiesčio kasdienybė slepia gilius žmonių išgyvenimus, kurie gali ir neturėti tiesioginės priežasties: tai širdgėla dėl nežinia ko, tuštumos jausmas. Problema, svarstoma jau pirmojoje D. Kalinauskaitės knygoje – negalėjimas adekvačiai išreikšti jausmų ir dėl to anksčiau ar vėliau, vienaip ar kitaip patiriamas nevaldomas jų proveržis (dažniausiai tai koks nelogiškas veiksmas). Novelėje „Kazimiero gaisras“ įžūlus sūnaus lėbavimas tėvo namuose ir apskritai lietuviams būdingos elgsenos principų pažeidimas sukelia tokią įtampą, kad staiga nežinia kaip prasiveržia liepsnos – nors viso labo užsidega šiltnamis. D. Kalinauskaitės kūryboje daug „keistuolių“ – ateinančių iš rašytojos sąjaušos, kur nuolat slypi mintis apie galimą nebesusivaldymą.

Taip tenka manyti todėl, kad ir antroje knygoje sprogdinantys jausmai (artimųjų praradimo siaubas) taip pat negali būti išreikti ir išraudoti taip, kaip pasakotoja norėtų: merdinti paskutinei artimai giminaitei nueiti į atokiausią vietą – apleistas kareivines – ir pasakyti sau: „Dabar rėksiu.“

Kodėl žmogui paprasčiausia nuo to, kas skausminga, tiesiog atsiriboti? Jis išmokęs susivaldyti, užgniaužti save, nes kitas kraštutinis yra gąsdinantis: leisti užvaldomam sąjaušos turinio ir išreikti visa tai, kas nenusakoma. Kaip gali iš karto nesusiūžti, jei priklausai kultūrai, kuri neparuošia tavęs, kaip gyventi išgyvenant mirtį, kaip „išbūti karvės pilve“ (keistas įvardijimas, bet reikia kaip nors pradėti kalbėti: „Karvės pilve vienas protingas žmogus pavadino didžiulę kančią, kuri kyla iš begalinio prisirišimo prie praeities ir įvairiausių jos formų: gimtųjų vietų, šeimos lizdo, mirusių artimųjų, visokių praradimų“¹.)

Nors suaugusio žmogaus intelektas ir emocijos jau bent kiek yra paruoštos mirčiai, pati mirtis yra labai skausminga, giliai išgyvenama patirtis. Sąmoningas mirties išgyvenimo suvokimas – tai transformacijų seka, lydima didelio kentėjimo. Kadangi artimųjų mirties išgyvenimai labiausiai keičia iki tol turėtą mirties supratimą, *Niekada nežinai* pasakotoja yra stoviška asmenybė, mėgindama išlikti „atvirais nervais“ net tada, kai siela veržiasi atsiplėšti nuo kančių žemės ir pakilti į bejausmes aukštumas.

D. Kalinauskaitė įstengia negailestingai dostojevskiškai apnuoginti mirties keliamą siaubą: be tų pojūčių, nuojautų ir neįvardijamo turbūt gyvūnams būdingo instinktyvaus mirties jutimo perteikimo skaitytojui nebūtų užkraunama psichologinė žinojimo apie neišvengiamą „letalinę baigtį“ našta. Skaitytojas verčiamas dalyvauti, „grūdamas pro banalią adatos skylutę“, kaip tas besislapstantis nuo dukters mirties tėvas.

Nors antroje gyvenimo pusėje artimiausioje asmens aplinkoje neišvengiamai susitelkia daug mirties, kurią psichikai sunku aprėpti, viso to, apie ką jaunystėje gali žinoti tik kaip apie kitų patirtus dalykus, rašytoja nebando spekuliuoti apie „aukštesnį“ ryšį, „subtilesnius“ išgyvenimus. Pagrindinė ir tebesitęsianti, brandžiai transformuota antros knygos tema – mokymasis išverti gyvenant „netikrą“, „ištuštėjusį“ gyvenimą, sugebėjimas išlikti išsaugant dvasios jautrumą.

Apsakymas „Užtrauktukas“ pagrįstas įspūdziais, sukauptais stebint, kaip išmokusi elgtis su mirštančiais „mirties profesionalė“ mažaugė slaugė, ir bandant išmokti tokio pat mirimo „valdymo“ meno. Tačiau sukuriama įspūdis yra dviprasmiškas: slaugė labiau atrodo kaip karikatūriškas nužmogėjusios visa ko „valdymo“ visuomenės superego. O pasakotoja išsilaiko nepatyrusi regeso – ji nepavirsta bejausmiu monstru, apskaičiuojančiu, kaip mažiausiomis aplinkinių psichologinėmis sąnaudomis turi būti tinkamai numarintas žmogus.

Niekada nežinai tekstuose atpažįstama visa asmenybės transformacijos mirties akivaizdoje seka. Iš pradžių pasakotoja atskleidžia slaptą priešišumą artimiausiems, kurie tave jau apleidžia kaip saugų vaiko būvį užtikrinę tėvai. Apie juos kalbama kiek sarkastiškai – senukai, kuriems nesilaiko dantys ir

¹ Kalinauskaitė D. *Niekada nežinai*. – P. 92.

šlapimas.

Gamtinis mirimo mechanizmas atskiria mirštantį nuo gyvųjų (ir atvirkščiai). Būtis nyksta kartu su fiziniais pojūčiais. Ir pasiliekančios žmonės išgyvena psichikos apmirimo jausmą. Vaikai nebeišdrįsta paliesti suvargusios nuo darbų motinos rankos, kuri yra labiau atpažįstama nei jos veidas.

Mirties ryšys su gyvenimu paradoksalus: gyvieji trokšta išsaugoti ryšį su išeinančiuoju, bet visa tai tampa užsitęsusią kančia. Kai tie išgyvenimai darosi nebe tokie intensyvūs, gedintį užvaldo kaltės dėl įvykusio „atsiskyrimo“ jausmas. Supratimas, kad tavo artimas miršta ir tu trokšti jam padėti, bet negali jam padėti išgyventi mirties, – itin kankinanti būseną. Žmogus tokioje situacijoje bent nesąmoningai ima trokšti, kad pagaliau viskas baigtųsi. Kai kurias paties gyvenančiojo būsenas galima vadinti nebegyvenimu: „esu, bet nebesu“, sako motina, kurios dukra mirė. Tai absoliučios empatijos būseną – susitapatinimas su mirusiu asmeniu.

D. Kalinauskaitė autentiškais meniniais pavidalais perteikia tą „kosmoso sugriuvimo“ jausmą, atsirandantį nutrūkus žmogiškiems ryšiams. Norėusi pateikti panašų analitinės psichologijos medžiagos pavyzdį, įtaigiai modifikuotą mirties artumo išgyvenimą, individo transformacijos *nigredo* etapą, kai sąmonę užvaldo visiška neviltis. Tai sapnas moters, kuri gimdymo komplikacijos metu išgyveno mirties priartėjimą ir išvydo visatą kaip mechaniškai sujungtas mandalas:

Aš buvau išsviesta į erdvę, skridau milžinišku greičiu. Prieš mane atsirado grupelė apskritimų, sudarytų iš baltų ir juodų puselių, girdėjosi spragtelėjimai, kai tos puselės susijungdavo. Tie mechaniški garsai reiškė: tavo gyvenimas niekada neegzistavo, tavo šeima niekada neegzistavo, tau buvo tik leista ją įsivaizduoti. Tau buvo tik leista ją išgalvoti. Jos niekada nebuvo. Nieko nebuvo. Niekas neegzistavo. Tu esi netikra.¹

D. Kalinauskaitės prozoje mirtis kaip biologinis procesas taip pat grėsmingai paveikia psichiką, apsinuogina individo egzistencija, kuri neteikia jokių prielaidų žmogaus „pakylėjimui“. Tik gyvybė ir gyvenimas yra savaiminės vertybės, o mirtyje nėra nieko mistiško ir jokios aukštesnės prasmės. Tai baisesnis mechanizmas, sunaikinantis asmens kūniškumą. Mirimo procesas – net metafizinis lygmeniu – yra fragmentavimas: keliavimas iš vienos spiralės į kitą, iš vieno būvio į kitą, pro ausis švilpiant ugniniam vėjui ir gaudžiant baltai šviesai, kurios galybė trupina kaulus...

Užsitęsus *nigredo* būsenai pajuntama, kad sunku susigrąžinti pojūčius, išsivaduoti iš to lengvo paralyžiaus, kai gyveni „įtrauktomis nervų galūnėlėmis“. Kyla net minčių apie galimą sąmoningą susižalojimą: jei tyčia prišalčiau liežuvį prie geležies, tai, bandydama jį atplėšti, gal nubusčiau? Meninis tokių liguistų pojūčių reflektavimas lemia originalias knygos metaforas: šiurkšti namų faktūra – tai nuo darbų maudžianti rankų oda.

C. G. Jungas darbuose, skirtuose simbolių reikšmei žmogaus gyvenime ir kultūroje, bei kiti šios tradicijos analitinės psichologijos atstovai yra aptarę tokius trauminės patirties atvejus, kurie parodo, kad iš pradžių išgyvenamą artimo asmens gedėjimą, kai jis vis tebejaučiamas šalia, keičia amžinybės simbolių integravimas į asmeninę patirtį. Pvz., susapnuojamas sapnas, kad artimas žmogus virto žvaigžde, kuri skrieja kosmose.

Tokių universalių simbolių D. Kalinauskaitės mirties išgyvenimo literatūrinėje refleksijoje nėra, simbolinį krūvį čia įgyja individualūs įvaizdžiai, ypač susiję su gyvąja gamta. „Užtrauktuke“ vėl padvelkia gyvybė, kai netikėtai po mirties metamorfozių ateina visai jau užmirštas pavasaris, sutampantis su asmenybės pasveikimu. Galima pastebėti, kad autorė neįstengia (ir nesistengia) peržengti tų ribų, kurias nustato jos pačios patirti išgyvenimai. Knygos rašymo metu džiaugsmas ir

¹ Evans N. Bush sapnas. <http://www.near-death.com/archetypal.html>

tegalėjo ateiti tik tokiu būdu – kaip instinktyvus atbudimas. Tapatinantis su knygoje vaizduojamu pasauliu tenka pripažinti, kad dar galime kai kuo pasidžiaugti – kad mūsų kaukolės vis dar priklauso mums. Ir kartu prisiminti šekspyriškojo šypsio grimasą.

Sąmonės transformacijų, susijusių su mirtimi, išgyvenimas itin skatina asmenybės brendimą. Anot išminties, žmonijai atsivėrusios anksčiau, nei atsirado psichoanalitiniai žmogaus sąmonės žvalgymai, kad asmenybė atsinaujintų, turi mirti senieji gyvenimo modeliai. Tad ir susidūrimas su mirties archetipu (sąmoninės baimės ir nerimo žadintoju) gali paskatinti gilų amžinybės potyrį, kai individo sąmonės racionalioji pusė susijungia su jo iracionaliąja puse.

Psichoanalitiniu požiūriu mirtis yra slėpinys kaip ir gyvenimas. C. G. Jungas „Perkėlimo psichologijoje“¹ tapatino mirimą ir transformaciją, aiškindamas, kad analitiškai žvelgiant į bet kokią asmenybės transformacijos procesą, jame visada atrandama simbolinė mirties patirtis. Miršta senosios asmenybės elementai bei senosios nuostatos ir tai atveria kelią naujos asmenybės tapsmui. Mirties patirtis, jeigu ji nesustabdo vidinio augimo proceso, skatina individo brendimą, jo tapimą visybiška asmenybe. Kai žmogus jaučiasi taip, tarsi gyventų gyvenimą po gyvenimo, jam lengviau kritiškai žvelgti į praeitį.

Mirties artumo patirtis nušluoja senas nuostatas bei įsitikinimus, jie tampa bereikšmiai. Sąmonės keitimasis šioje situacijoje netikėtai suteikia laisvės pojūtį. *Niekada nežinai* pasakotoja išgyvena kaip tik tokį keitimąsi – nors ir užgniauždama savo jausmus, pasiduodama pagundai griebtis tų strategijų kurias aplinka primeta kaip patogiausias. Net iš populiariosios psichologinės literatūros visi žino, kad jei nori pradėti naują gyvenimą, turi „susitvarkyti“ su ankstesniuoju. Tad lyg ir pateisinamas pasakotojos susitaikymas, jog viskas, kas likę iš namų, būtų sulyginta su žeme – kad praeities prisiminimai nebebūtų užgriozdinti materialiu šlamštu. Tačiau tokį pražūtingą lengvumą atmeta gilioji gedėjimo prigimtis, išsakoma įspūdinga metafora: „Bet vienas plautis liko tėvų namuose.“

Mirtis gali provokuoti ir skyrybas – apmirusių santykių nutraukimo pagreitinimą. Sunkiai sergant motinai, dukra, žaismingai tapatinusis su kiek kekšiška „raudonplauke lape“, staiga praregi, kad ji liko be nieko dar vienu požiūriu: stengdamasi būti savimi, ji pralaimėjo ir lyčių santykių plotmėje (pasikartojančios skyrybos). Dėl tokio pasakotojos savasties troškimo išlikti vientisa ir nepažeista sugelia širdį: stengeisi neišsibarstyti, kažkam aukotis, o tas kažkas nebuvo vertas tokios aukos, todėl apsigavai visu savo gyvenimu. Savastis yra sakralusis individo pradas, tad bet koks negatyvus jo vertinimas reiškia totalų pesimizmą. O karštingas noras atgimti bet kokia kaina, net savai kultūrai neįprastais būdais, kelia pražūtį grėsmę. Laimei, provokuojantis sumanymas „atkoduoti save kaip moterį“ su arabu nesunaikina sveikos intuicijos, atveriančios archajiškiausius gąsdinančius vaizdinius: bet juk tau „gali nupjauti galvą“.

INDIVIDUACIJOS PROCESAS BEI ESTETIZAVIMAS

Literatūrai nereikia tikrojo išgyvenimo, emocijų, – teigė savo kalboje įteikiant A. Vaičiulaičio premiją D. Kalinauskaitė, tarsi pakartodama tai, kas savaime suprantama. Tačiau meninis tekstas atveria sudėtingą individuacijos procesą, jis gali emociškai „įtraukti“ skaitytoją ir jam, ir autorei to gerai nesuvokiant. Nors meninė kūryba žmogaus būties tragizmą gali išreikšti įvairiai, Europos humanistinei literatūrai individuacijos procesą būdinga vaizduoti taip, kad jis suteiktų galimybę ir

¹ Jung C. G. The psychology of the transference. – Collected Works: Vol. 16. – New York: Princeton University Press, 1966.

pačiam skaitytojui patirti vidines permainas. Knygos *Niekada nežinai* skaitytojai nevengia tokio tapatinimosi, nors pasakojimų temos lyg ir nepatrauklios („vienu metu visi kalbėjo apie tai, kad vaizduoju niūrius dalykus – varguolius ir mirtį“¹). Visgi knyga skaitytojui palieka šviesų įspūdį, nes ji pasiekia viltinga žinia, kad net „post“ reikšmių apimtoje kultūroje tebebandoma gyventi „gyvenimą po gyvenimo“. Tačiau ta knygos šviesa nėra lengvai įžvelgiama, nes jos nepuošia optimizmo aureolė.

Rašydama, kad žmoguje su visais jo pažeistais organais tiek nedaug belikę „pilnaverčio“ žmogaus, kad jame vis daugiau to gąsdinančio „daikto savaime“, D. Kalinauskaitė akcentuoja tą antrąjį „savaime“ sandą. Mirusioji oriai nususuka į langą, mirusysis turi vieną pranašumą – jis išeina pirmas, ir jis turi pasirinkimo teisę: ar atleisti ir paleisti visą pasaulį; nuo vėžio mirštantį mergaitę atleidžia nesugebančiam dalyvauti jos mirtyje tėvui, nes jo meilė jai tikriausiai ieško, „bet nesuranda kitų išraiškos būdų“². Pasakotoja – jaunytė, bet subrendusi moteris – išmoko atleisti ir paleisti, todėl ir pati vieną dieną po ilgo gedėjimo pasijaučia „palikusi gyvatės odą“.

Čia ir slypi D. Kalinauskaitės – kaip iškilusio kultūrinės bendruomenės autoriteto – patrauklumo priežastis. Ji ir išgyvendama sunkius, ne kiekvienam tenkančius psichologinius išbandymus išlaiko minėtąjį savasties branduolį, nepasiduoda superego spaudimui, kuris individą verčia prisitaikyti prie masinės sąmonės. Šiame brutaliame pasaulyje, kur „Modern Houses“ verslo strategijos pamina visą žmogiškumą, vis dėlto turėtų užtekti proto, kad atsisakytum prievartaujančių reklaminių pasiūlymų. Rašytoja tai paaiškina be galo paprastai: juk tai išbandymas ne kiekvienam – pernaktoti „su nuolaida“ vietoje, kur kadaise buvo tavo namai.

Kaip tik taip, analitinei psichologijai reikšmingu požiūriu, D. Kalinauskaitė reviduoja šiuolaikinę kultūrą. Naujaisi jos interviu patvirtina, kad autorė yra nutolusi nuo išgarsėjusios savo knygos ir jos rašymo nuotaikų. „Man ta knyga šį tą reišė, kai aš ją rašiau. O dabar tie siūlai, siejantys mane su šia knyga, visiškai nudilo. Man dažnai atrodo, kad ją parašė kitas žmogus, kuris man yra labai gerai pažįstamas, bet su kuriuo bendravau ir turėjau reikalų jau senokai – toks keistas įspūdis“³. Kūrybos procesas jau atliko psichoterapinę funkciją: „Rašyti [...] Kad susifragmentavusią save sugrūstum į kietą struktūrą – jei, kurdamas darnos iliuziją ir vienį, sugebi sujungti net ir tolimiausias asociacijas, vadinasi, artimiausiu metu dar neapgyvendins tavęs tarp keturių prezidentų, dviejų džonų lenonų ir Schopenhauerio“⁴.

Dar svarbu paminėti, kad rašytoja beveik išvengia išgyvenimų estetizavimo, kuris menui yra beveik toks pat pragaištingas, kaip psichoanalizės procesui –racionalizavimas; nes estetizavimas – tai viena iš savasties užgniaužimo formų (apsakyme „Užtrauktukas“ mirtis sėdi lovos kojūgalyje žoržeto suknele, kokią dėvėjo pasakotojos močiutė, palikusi jos mamą ir tetą našlaitėmis dar mažytes).

Kuriantysis žmogus – tai individas, kurį nuo jo paties giliosios patirties tuoj atskiria tas niekaip nebeprarandamas „kultūrinis matymas“. Tad viena iš grėsmių savačiai yra kaip tik tas dominuojantis kultūrinio teksto absoliutizmas, kurį autorė, kaip buvo minėta, sąmoningai bando sureikšminti. Kai tekstas pernelyg prisodrintas vaizdinių ir aliuzijų, gali sustingti pati realybė, analitinės psichologijos požiūriu virsdama tikru superego pseudotekstu. Tokią pat reikšmę gali įgyti ir kalbėjimas apie asmenybės susiskaidymą, dvilypumą, menininko psichikos eksploatavimą.

Verta pabrėžti, kad viską suryjančio kūrybiškumo vaizdinį pati D. Kalinauskaitė sieja su C. G. Jungu: jis „paaiškintų, kad menininkas – tai toks padaras, kuriame visada sėdi du: kūrėjas ir paprastas žmogus. Ir kūrėjas, net ir tada, kai nieko nekuria, – „suvalgo“ tą kitą, paprastą ir gerą. Nes

¹ D. Kalinauskaitės ir R. Gerbutavičiaus pokalbis. Kūrėja žodžiais daužo banalybės kiautą // Lietuvos rytas. – 2009. – Sausio 7 d. – P. 20.

² Kalinauskaitė D. *Niekada nežinai*. – P. 44.

³ Kalinauskaitė D. Premija ir kelias ant sparnų ir prislegia. www.bernardinai.lt

⁴ Kalinauskaitė D. *Kauleliai, peilis, nusmulkejimai...* // *Metai*. – 2006. – Nr. 7.

kūrybingumas pasiglemžia didžiąją tavo energijos dalį, o iš tos, kuri lieka, jau nebeišeina nieko vertinga"¹. Be jokių abejonių, tai – autentiška patirtis.

Nevienprasmiškas būtų atsakymas, kaip neeilinio talento rašytoja sugrįžo į literatūrą. Tačiau grįždama ji parodė, kad subrendo visais tais požiūriais, kuriuos analitinė psichologija laiko tikrojo literatūros meno esme. Ir namų, kurie jau seniai prarasti, pardavimas literatūrai pasirodė esąs sėkmingas – taip asmenines gyvenimo potekstės išaugo iki universalių kultūros matmenų.

Rima Pociūtė, „Nebeegzistuojančių namų sunaikinimas. Psichologinis tragizmas D. Kalinauskaitės kūryboje“, *Metai*, 2009, Nr. 5–6, gegužė–birželis, p. 96–115.

¹ *Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – P. 136.*